WERAGYA SHETKUM
541 G.K.U.

7227

1. Title Vairāgya Śatakaṁ
2. Accession No. 5610
3. Folio No./Pages 17
4. Lines 7-12
5. Size 34 × 17Cm.
6. Substance Paper
7. Script Devanāgarī
8. Language Sanskṛit
9. Period VS. 1899
10. Beginning "ओम् स्वस्ति श्री गणेशाय नमः ओम् विघ्नेशं विघ्न हर्तारं गणराजं नमाम्यहम् शारदां वरदां नौमिजा ज्पांनुत्त..."
11. End "इति श्री भर्तहरि विरचितं सटीक वैराग्य शतकम् समाप्तं संवत् 1899 मार्गशीर्षं प्र 17 गुरुवासरे शुभम् ॥"
12. Colophon No
13. Illustrations No
14. Source Donation
15. Subject Nīti
16. Revisor No
17. Author Bhartahari
18. Remarks Bound, partly damaged, text is readable. Pages are not in order.

तर्कभाषा (केशवमिश्र)

(-) पु.सं. 20

०२०/१९८

2

वैराग्य शतकम्

पुस्तक सं. १६ (6)

3

धिकयोगेद्वितीयाभवति अतोद्वितीयाविभक्तिरुक्ता राज्ञाविक्रमशाकेन स्वलब्धंफलंकस्मैचिद्ब्राह्मणायदत्तं तस्यफलस्यग्र
हिमायेनभक्षितं सहस्रमरोभवति मरणंनास्ति सास्त्रीअन्यंजारं।। तत्फलंब्राह्मणेनमत्तिविचार्यवहूनांपालकोराजाभर्ता इति
तस्मैदत्तं राज्ञापिस्वपत्नीअतिप्रियतमा तस्यैदत्तं तयापि कश्चनजारस्तस्मैदत्तं जारेणापिस्वस्यप्रिया काचनपुंश्चलीत
स्यैदत्तं तत्फलमेकस्मिन्दिनेपुंश्चलीसमीपेराज्ञादृष्टं पश्चात्तशोधः कृतः तावत्पूर्वोक्तपरंपराज्ञाता वैराज्ञेणानिंदतिअ

यांचिंतयामिसततंमयिसाविरक्ता साप्यन्यमिच्छतिजनंसजनोन्यसक्तः अस्मत्कृतेचपरितुष्यतिकाचिदन्याधि
क्तांचतंचमदनंचइमांचमांच २

इयंयास्वस्त्रियंचिंतयामिप्राणाधिकां सामयिविरक्ता सास्त्रीअन्यंजारंप्रियतमंइच्छति सोपि अन्यांपुंश्चलीप्रियतेनेच्छतियया
वेमदर्थेकाचनस्त्रीमयासहसंगोभविष्यतिमिति मनसिसंतुष्टिमानयिष्यति एवंकश्चित्कस्यचित्प्रियः अतोनिंदतिसा
पुंश्चलीतांधिक सजारः तंधिक इयंमदीयास्त्री इमांचधिक अहमपिएतादृशोमूर्खः मांचधिक इदंसर्वंदृष्टमत्कृतंतंजातमतो
मदनंचधिक २ मन

ॐस्वस्तिश्रीगणेशायनमः ॐविघ्नेशंविघ्नहर्तारंगणराजंनमाम्यहम् शारदांवरदांनौमिजाड्यांधतमसंतु या १ श्रीगोपालंनमस्कृत्यनतानु
रूपंपरम् भर्तृहरिणाकृतोग्रंथोतस्यव्याख्यांकरोम्यहम् दिगिति दिशःदिशाभूतथाभूतभविष्यवर्तमानत्रिकालेषुचअनव
च्छिन्नाः अतएवअनंतः अन्तोनास्ति चिन्मात्रमेव ज्ञानमूर्तिः स्वरूपंयस्यतथास्वानुभूतिः स्वस्यअनुभवस्यएवसार

दिक्कालाद्यनवच्छिन्नाऽनंतचिन्मात्रमूर्तये स्वानुभूत्येकसारायनमः शांतायतेजसे १ रामजी

यस्सः तादृशंशांताय तेजः ब्रह्मरूपंतस्मैनमः ग्रंथादौग्रन्थमध्ये ग्रंथांतेमंगलाचरणीयमितिशिष्टाचारोस्ति अतोग्रं
र्तामंगलंनमस्कारात्मकंकृतम् प्रयोजनमनुद्दिश्यमंदोपिप्रवर्तते एवंरीतिवर्तते नहिकेनकारणेनग्रंथः कृतः राम १
तत्कारणंयेनवेराग्योत्पत्तिस्तल्लिखति १

वै॰ श॰ संसारइत्यत्रचरितंकुशलमहंनअनुपश्यामिममविमृशतः विचारतः पुण्यानांकामपुण्यानांविपाकः फलंभयंजनयतिउत्पा
२ दयति एवंसति पुण्यौघैः महद्भिर्विषयाः चिरकालंपरिगृहीतास्तुशृङ्खलीभूतास्तेअस्माकंविषयिणांव्यसनमिवदातुंमहान्तोजाताःन
मुंचति ३ भ्रांतमिति हेमदीयेतृष्णे त्वमद्यापिनसंतुष्यसि नसंतुष्टाभवति त्वत्कृतेमयायद्यत्कृतंतच्छृणुअनेकैः दुर्गैः कठि

नसंसारोत्पन्नंचरितमनुपश्यामिकुशलं विपाकः पुण्यानांजनयतिभयंमेविमृशतः महद्भिः पुण्यौघैश्चिरपरिगृही
ताश्चविषयाः महान्तोजायन्तेव्यसनमिवदातुंविषयिणां ३ भ्रांतंदेशमनेकदुर्गविषमंप्राप्तंनकिंचित्फलं त्यक्त्वा
जातिकुलाभिमानमुचितंसेवाकृताः निष्फला भुक्तंमानविवर्जितंपरगृहेसाशंकयाकाकवत् तृष्णेजृंभसिपा
पकर्मनिरतेनाद्यापिसंतुष्यसि ४

नस्थानैः वनैर्विषमंदुर्गमंएतादृशंदेशंभ्रांतंभ्रमितंपरंतुकिंचिदपिफलंनप्राप्तं अथवाजातिः जातिः कुलंचतयोरुचितमभि
मानंत्यक्त्वासेवापिकृतासानिष्फलाजाता अन्यच्चपरगृहेमानेनमद्वेनविनाआशंकयाभयेनसहकाकवत्भुक्तंभोजनंकृ
तं तथापित्वंजृंभसिसदोदितावर्तसे हेपापकर्मणिनिरते पापकर्माण्येवकारितानिनाद्यापिमुंचसि ४ ॐनमःशिवाय॥ राम॰
२

हेतृष्णेअन्यदपित्वयाकारितंतच्छृणु क्षितितलंनिधिशंकयाउत्खातंसर्वंखनितंतत्रनकिंचित्प्राप्तं पश्चात्गिरेः पर्वतस्यधातवः ध्माताः
अग्नौपाकः कृतः तत्रापिनकिंचित्प्राप्तं पश्चात्सरितांपतिः समुद्रः निस्तीर्णः समुद्रंगत्वाप्लवेनदेशांतरेउद्यमार्थंगतं तत्रापिनकिं
चित्प्राप्तंपश्चान्नृपतयः राजानः प्रयत्नेनसेवयासंतोषिताः परंतुफलंनकिंचित्प्राप्तंपश्चात्मन्त्रमिमंआराधनंकार्यमितिउपक्रान्तंतदपि
तत्परेणसमाधानेनमनसामंत्राराधनेनश्मशानेनिशाः रात्रयोनीताः अतिक्रमिताः परंतुमयाकाणवराटकः स्फुटितंकपर्दकोऽपि।

उत्खातंनिधिशंकयाक्षितितलंध्मातागिरेर्धातवो निस्तीर्णः सरितांपतिर्नृपतयोयत्नेनसंतोषिताः मंत्राराधनतत्परे
णमनसानीताः श्मशानेनिशाः प्राप्तः काणवराटकोऽपिनमयातृष्णेऽधुनामुंचमां ५ खलोल्लापाः सोढाः कथमपि
तदाराधनपरैर्निगृह्यांतर्वाष्पंहसितमपिशून्येनमनसा कृतश्चित्तस्तंभः प्रतिहतधियामंजलिरपित्वमाशेमो
घाशेकिमपरमतोनर्तयसिमां ६

नप्राप्तः अधुनात्वंतृष्णेमांमुंच ५ हेआशेत्वयाअन्यदपिकिंकारितंतच्छृणु खलानांदुष्टानामाराधनेसेवायांतत्परैरस्माभिः ख
लोल्लापाः खलानामुदुष्टरूपाः आलापाः दुष्टप्रवादाः सोढाः सहनंकृताः कथमपिमहताकष्टेनकिंकृता अंतर्वाष्पमुद्ग
मनंनिगृह्य अन्तः आहृत्यशून्येनमनसाहर्षंविनाहसितमपिकृतं एवंप्रकारेणप्रतिहतादुष्टाबुद्धिर्येषांखलानांचित्तस्तंभः कृतः
मनः समाधानंकृतंअंजलिः प्रणामोऽपिकृतः नकिंचित्प्राप्तंअधुनात्वमाशेमोघानिष्फलाआशायस्याः सामोघाशेअतः परंकिंमां

वै॰ श॰ ततस्मादमीषां एतेषां प्राणानां कृते कारणाय अस्माभिः गलितविवेकैः एषां तैः किं न व्यवसितं किं न कृतं कृतमेव कथंभूतानां प्राणा-
३ नां तुलितमुपमितं बिसिनीकमलिनीपत्रेपयः उदकं यैः ते तेषां दाढ्यानां धनवतां यस्मात् आढ्यानामग्रे वित्तनाव्रीडा लज्जा येषां
तैः अस्माभिः निजस्वकीयगुणानां कथनं तदेव कृतं कथंभूतानां आढ्यानां द्रविणं द्रव्यं तस्य मदेन निःसंज्ञं भ्रांतं मनो येषां ॥७॥ ॥

अमीषां प्राणानां तुलितबिसिनीपत्रपयसां कृते किं नास्माभिर्विगलितविवेकैर्व्यवसितं यदाढ्यानामग्रे द्रविणमद-
निःसंज्ञमनसां कृतं ज्ञानव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि ७ भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्तास्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः कालो
न यातो वयमेव यातास्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ८ वलिभिर्मुखमाक्रांतं पलितैरंकितं शिरः गात्राणि शिथिला-
यंते तृष्णैका तरुणायते ९ निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः
शनैर्यष्ट्युत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने अहो दुष्टः कायस्तदपि मरणापायचकितः १० आशा नाम नदी मनोरथजला
तृष्णातरंगाकुला रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वंसिनी मोहावर्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुंगचिंतातटी तस्याः पारग-
ता विशुद्धमनसो नंदंति योगीश्वराः ११

इमौ सुगमौ कृतेति भोगेच्छा निवृत्ता गता पुरुषबहुमानः अहंकारो विगलितः समानाः समानवयस्काः स्वः स्वर्गं याताः सुहृदः जीवि-
तसमास्तेपि सपदि गताः अधुना दृष्टेः यष्टिं धृत्वा शनैरुत्थानं नेत्रे नयने घनं निविडं तिमिरं तेन रुद्धे अहो इति आश्चर्ये अयं दुष्टः कायः राम॰
शरीरं तदपि मरणमेव अपायस्तेन चकितः भीतः १० ३

एते विषयाश्चिरकालमुषित्वापि अवश्यं निश्चयात् यातारः गर्विताः पतिष्यंति स्वयं न शक्ता अपि गमिष्यंति इति वियोगे भेदः कः समा-
नमेव एवं सति अयं जनः यद्यस्मात् स्वयममून् विषयान् न त्यजति अत्र विशेषोस्ति एते विषयाः स्वतंत्र्यादिच्छातः मनसः अतुलपरितापाय भ-
वंति स्वयं त्यक्ताश्चेत् एते अनंतमपारं शमसुखं विदधति कुर्वंति १२ ब्रह्मज्ञानविवेकिनः अमला निर्मला बुद्धिर्येषां ते अहो इति

अथ विषयपरित्यागविडंबनम् अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो यत्स्वयममून्
व्रजंतः स्वातंत्र्यादतुलपरितापाय मनसः स्वयं त्यक्ता ह्येते शमसुखमनंतं विदधति १२ ब्रह्मज्ञानविवेकनिर्मलधियः
कुर्वंत्यहो दुष्करम् यन्मुंचंत्युपभोगभांज्यपि धनान्येकांततो निःस्पृहाः संप्राप्तान्न पुरा न संप्रति न च प्राप्तौ दृढप्रत्ययो वां-
छामात्रपरिग्रहानपि परित्यक्तुं न शक्ता वयम् १३

आश्चर्ये यत् दुष्करं तत्कुर्वंति तत् किं उपभोगान् भुंजंति एवं धनान्यपि मुंचंति अतः एकांततो निस्पृहाः विरक्ताः वयं तु पुरा न प्राप्ता-
नि संप्रति धनानि अपि न मुंचंति अग्रेपि प्राप्तौ दृढप्रत्ययो निश्चयो नास्ति एवं तानि धनानि त्यक्तुं न शक्ताः कथंभूतानि धनानि वांछा-
मात्रपरिग्रहो येषां तानि वांछामात्राणि न तु प्रत्यक्षाणि १३

वै॰ श॰ धन्यानां कृत्यकृत्यानां गिरेः कंदरेषु गुहायां निवसतां ज्योतिः परब्रह्म ध्यायतां चक्षुके शकुनपक्षिणः शंकं ते षां आनंदाश्रुकरणान् आनंदे
४ नयेनागताः अश्रुकरणान् पिबंति एतेषां मायुः सार्थकं क्रियते अस्माकं तु मनोरथैः मुक्तपरिचिताः प्रासादो गृहं तत्र वापी त
टाकं इत्येवमादिषु मानासिकाः कृताः क्रीडाः तथा कानने वने क्रीडाकौतुकं एवमादीनि भोक्तृणां परमायुः क्षीयते सा वातु भो कुं

धन्यानां गिरिकंदरेषु वसतां ज्योतिः परं ध्यायतामानंदाश्रुकणान् पिबंति शकुनाः निःशंकमंकेशयाः अस्माकं
तु मनोरथोपरिचितप्रासादवापीतट क्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामायुः परं क्षीयते १४ भिक्षाशनं तदपि नीर
समेकवारं शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रं वस्त्रं च जीर्णशतखंडमलीनकंथा हा हा तथापि विषयान्न परित्यजंति १५
स्तनौ मांसग्रंथी कनककलशावित्युपमितौ मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशांकेन तुलितं स्रवन्मूत्रक्लिन्नं करिवर
करस्पर्द्धि जघनं मुहुर्निंद्यं रूपं कविजनविशेषैर्गुरुकृतम् १६

सामर्थ्यं नास्ति मनस्येव मनोरथैः सानन्दभवाभः परं तु आयुः वार्धं गते अग्रे अधः पातः दृश्यते २४ १५ स्तनाविति स्तनौ मांसग्रंथी र
स्तौ कनककलशौ इति उपमा दत्ता मुखं श्लेष्मागारं आगारस्थानं तदपि शशांकेन तुलितं स्रवति स्रवत् मूत्रेण क्लिन्नमेतादृशं जघ
नं तत्करिवराः गजः श्रेष्ठास्तेषां शिरः शुंडस्य स्तनं तत्स्पर्द्धि तेन उपमितं एवं स्त्रियः निंद्यं रूपं तत्कविः क्लिन्नं तेषु वराश्रेष्ठास्तेषामपि राम॰
विशेषाः श्लोकैर्गुरुत्तममहत्त्वमेवोक्तम् १६ ४

यथा शलभः मा हात्म्यं अज्ञानं न्यस्त तीव्रदहने अग्नौ पतति मत्स्या मीनो पि अज्ञानात् बडिशं जालं युक्तं पिशितं मांसम् आमिषं तेन ज्ञानं जनाः वयं च विषोर
घोरजालं तो विषयजालं मत्स्या पारत्वात् मंजु काम्यावगुंठामः अहह इति खेदे अयं मोहस्य महिमा गहनः दुर्निवार्यः २७ शुंगं वर्जित ... 11
...णां मृताः अभिमताः सात्वाः संख्या शिवाः संख्या कष्टं नश्वरं तेन एवं संपदः दयिता स्त्री कल्याणी तथापि ... अज्ञा
नेन मूढः मूर्खः जनः विमुक्तं सर्वं पूर्वोक्तमनश्वरं मत्वा संसारकारागृहे विघातेप्रवेशाने धन्य ... ते

अज्ञानमाहात्म्यं पततिशलभस्तीव्रदहने समीनोप्यज्ञानाद्बडिशयुतमश्नाति पिशितं विजानंतोप्येते वयमिह विपज्जालजटि
लान्न मुंचामः कामानहह गहनो मोहमहिमा २७ शुंगंवेषममृताः समतामभिमताः संख्याशिवाः संपदः कल्याणी दयिता
वयश्च नवमित्यज्ञानमूढो जनः मत्वा विश्वमनश्वरं निविपाते संसारकारागृहे संदृश्यं क्षणभंगुरं तदखिलं धन्यस्तु संन्यस्यति १८
आशयं चादैन्यदूवलाम् दीनान्दीनमुखैः स्वकीयशिशुकैराकृष्टजीर्णांबरां क्रोशद्भिः क्षुधितैर्निरन्नजठरैः दृष्ट्वा
न चेत् गृहिणीम् याच्ञाभंगभयेन गद्गदगलत्रुट्यद्विलीनाक्षरं को देहीति वदेत्स्वदग्धजठरस्यार्थे मनस्वी पुमान् १९

त्यसंवेत्यस्यति त्यजति २८ कः मनस्वी ज्ञातास्वगेहिनीं स्त्रियं निरन्नविधुरां अन्नाभावेन कथंभूतां तथा च दीनानि अदीनानि मुखा
नि एषां तैः क्षुधितैः शिशुकैः अर्भकैः तत्र आकृष्टं जीर्णं चिरवस्त्रं येषां तैः सह एतादृशां चेत् गृहे पश्यति तर्हि स्वकीयं दग्धजठरं
तस्यार्थे देहीति वचनं वदेत् न च देहीत्यर्थः कथंभूतं देहीति वचनं याच्ञायाः भंगस्य भयेन गद्गदं गलितानि त्रुटितानि वि

हि तानि [illegible] १९

12

वै॰ श॰ इयं जठरपिठरी दुःपूरा दुःखेन पूरयितुमशक्या विडंबनं करोति कथंभूता अभिमतः मान्यः अभिमानस्तस्य ग्रंथिस्तस्य प्रभेदे भेदने पटीयसी श
४ क्ता पुनः अतिशयेन गुरुः गुरुतरः गुणानां ग्रामः समुदायः स एव सूर्यविकासि अंभोजं तस्य स्फुटा प्रकटा उज्वला देदीप्यमाना चंद्रिका यथा
सि चंद्रिका पद्मं सूर्यविकासि अंभोजं म्लानतां याति तद्वत् पुनः कथंभूता विपुला पुष्कला विलसिता लज्जा सैव वल्ली तस्या वितानं तस्य कुठा
रिका यः प्राणी क्षुधार्तः मानी अभिमानी उदरदरीपूरणाय पुण्यग्रामे महति च वा सितः शुभ्रः पटः तेन छिन्ना आच्छन्ना पाली

अभिमतमहामानग्रंथीप्रभेदपटीयसी गुरुतरगुणग्रामांभोजस्फुटोज्वलचंद्रिका विपुलविलसल्लज्जावलीवितान
कुठारिका जठरपिठरी दुःपूरेयं करोति विडंबनं २० पुण्यग्रामे वने वा महति सितपटच्छन्नपालीकपालीमादाय न्या
यगर्भं द्विजहुतहुतभुक्धूमधूम्रोपकंठं द्वारं द्वारं प्रविष्टो वरमुदरदरीपूरणाय क्षुधार्तो मानी प्राणी सनाथो न पुनरनु
दिनं तुल्यकुल्येषु दीनः २१ गंगातरंगकणशीकरशीतलानि विद्याधराध्युषितचारुशिलातलानि स्थानानि किं
हिमवतः प्रलयंगतानि यत्सावमानपरपिंडरता मनुष्याः २२

छायान्नं आदाय गृहीत्वा न्यायः गर्भे येषां द्विजानां हुतः हुतभुक् अग्निः तस्य धूमेन धूम्रवर्णो द्वारं द्वारं प्रविष्टः भिक्षां करोति स राम॰
धन्यः वरं श्रेष्ठः न तु यः तुल्यं समानं कुले येषां ते तेषु दीनः सन् याचनां करोति स श्रेष्ठो भवति कनिष्ठः २१ २२ नमः शिवाय। ५

किमिति कंदाः कंदरेभ्यः दरिभ्यः प्रलयंगताः नाशं प्राप्ताः अथवा गिरिभ्यः निर्झराः प्रध्वस्ताः किं रसैः सह फलानि येषु तिष्ठताः किम 13
ग्राः तथा वल्कलिन्यश्च शाखा भग्नाः किं एवं मतिपुरुषा किमर्थं खलानां मुखानि वीक्षंते कथंभूतानां खलानां असमनत्येन ता
उपगतः प्रश्रयः नम्रता येषां कथंभूतानि मुखानि दुःखेन उपात्तं प्राप्तं अल्पं वित्तं तस्य स्मयः गर्वः स एव पवनः तस्य वशात् नर्ता

किं कंदाः कंदरेभ्यः प्रलयमुपगता निर्झरा वा गिरिभ्यः प्रध्वस्ता वा गिरिभ्यः सरसफलभृतो वल्कलिन्यश्च शाखाः वी
क्ष्यंते यन्मुखानि प्रसभमुपगतः प्रश्रयाणां खलानां दुःखोपात्ताल्पवित्तस्मयपवनवशान्नर्तितभ्रूलतानि २३ पुण्यै
र्मूलफलप्रियप्रणयिनी प्रीतिं कुरुष्वाधुना भूशय्यां नवपल्लवैरकृपणैरुत्तिष्ठ यामो वनं क्षुद्राणामविवेकमू
ढमनसां यत्रेश्वराणां सदा वित्तव्याधिविकारविह्वलगिरां नामापि न श्रूयते २४

आईषत् नर्तिता भ्रूलता येषु तानि २३ पुण्यैर्मूलफलैः प्रियप्रणयिनीं प्रीतिं कुरुष्वाधुना भूः शय्या नवपल्लवैः अकृपणैः पुष्कलैः
भूः शय्यां कुरुष्व अधुना उत्तिष्ठ तत्र वनं यामः गच्छामः तत्र किं तस्मिन् वने क्षुद्राणां अविवेकेन मूढं मनो येषां सदा वित्तमेव व्या
धिः तस्य विकारेण विह्वलाः गिरः येषां एवंभूतानां ईश्वराणां समर्थानां नामापि न श्रूयते २४ नमः परमात्मने नमः

वै॰ श॰ प्रतिवनमखेदं खेदरहितं क्षितिरुहाणां वृक्षाणां फलं स्वेच्छालभ्यमिति तथा पुण्यसरितां स्थाने स्थाने पयः उदकं शिशिरं शीतलं मधु 14
६ रं च वर्त्तते सुललिताः लतानां पल्लवाः तैः प्रचुराः शय्याः मृदुस्पर्शाश्च सन्ति एवं सति कृपणाः क्षुद्राः धनिनां द्वारि किमर्थं संतापं सहन्ते
ते तत्र न विद्मः २५ अहं शिखरी पर्वतस्तस्य कुहरं बिलं तस्मिन् ग्रावशय्यायां शिलाशय्यायां निषण्णः उपविष्टः सन् ध्यानच्छेदे ध्याना

फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहां पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरिताम् मृदुस्पर्शा शय्या सुललितलताप
ल्लवमयी सहन्ते संतापं तदपि धनिनां द्वारि कृपणाः २५ ये वर्धन्ते धनपतिपुरः प्रार्थनादुःखभाजो ये चाल्पत्वं दध
ति विषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धेः तेषामन्तः स्फुरितहसितं वासराणां स्मरेयं ध्यानच्छेदे शिखरिकुहरग्रावशय्या
निषण्णः २६

वसाने तेषां वासराणां दिवसानामन्तः स्फुरितं हसितं स्मरेयं स्मरणं भवति तेषां केषां ये धनपतिपुरः अग्रे प्रार्थनादुःखं ये भजन्ति
ते प्रार्थनादुःखभाजः वर्द्धन्ते वृद्धिं प्राप्ताः पुनः ये चाल्पविषयाणां आक्षेपात् पर्यस्ता विगलिता बुद्धिः तस्य अल्पत्वं दधति २६ ॥ राम॰ ६
भिक्षायामाहारो यस्मिन् तत्तनविघाते दैन्यं यस्मिन् न केनापि प्रतिहतं भीतिं भयं छेदकं सर्वदा दुर्मात्सर्यं च मदश्च यते तेषां मथनं ना

15

भिक्षाहारमदैन्यमप्रतिहतं भीतिच्छिदं सर्वदा दुर्मात्सर्यमदाभिमानमथनं दुःखौघविध्वंसनं सर्वत्रान्वहमप्रयत्न
सुलभं साधुप्रियं पावनम् शम्भोः सत्रमवार्यमक्षयनिधिं शंसन्ति योगीश्वराः २७ अथ भोगेत्यस्य पद्धतिः भोगे
रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयम् शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं सर्वं वस्तु भयान्वि
तं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयं २८ आक्रान्तं मरणेन जन्म जरसा चात्युज्ज्वलं यौवनम् संतोषो धनलिप्सया
शमसुखं प्रौढाङ्गनाविभ्रमैः लोकैर्मत्सरिभिर्गुणा वनभुवो व्यालैर्नृपा दुर्जनैरस्थैर्येण विभूतयोऽप्युपह
ता ग्रस्तं न किं केन वा २९ आधिव्याधिशतैर्जनस्य विविधैरारोग्यमुन्मूल्यते लक्ष्मीर्यत्र पतन्ति तत्र विवृत
द्वारा इव व्यापदः जातं जातमवश्यमाशु विवशं मृत्युः करोत्यात्मसात्तत्किं केन निरंकुशेन विधिना यन्निर्मितं सु स्थिरं

शाकं नानादुःखौघविध्वंसने सर्वत्र अन्वहं प्रतिदिवसं अप्रयत्नेन सुलभं साधूनां प्रियं पावनं पवित्रकरं अवार्यं केनापि वारित
मशक्यं अक्षयस्य निधिं एतादृशं शम्भोः सत्रं प्रशंसन्ति योगीश्वराः शंसन्ति २७

वै॰ श॰ भोगा इति भोगाः मेघानां वितानं समुदायस्तन्मध्ये विलसन्ती सौदामिनी विद्युत्तद्वच्चंचलाः आयुः आयुष्यं वायुना विघट्टितोऽभ्रपटलपर
याहिवत् क्षुरितं तं उदकं तद्वत्क्षणात्तद्वद्भंगुरमस्थिरं यौवने तारुण्ये लालसाः प्रीतिर्मनः तनुभृतः देहधारिणस्तेषां लोला लाः चंचला
एवं सर्वं मिथ्या असत्यं कलय्य ज्ञात्वा द्रुतं शीघ्रं योगे नैधैर्येण समाधिसिद्धिः सैव कामना तेन सुलभे सा भो बुधाः पंडिताः बुद्धिं विदध्वं

भोगास्तुंगतरंगभंगतरलाः प्राणाः क्षणध्वंसिनः स्तोकान्येव दिनानि यौवनसुखं स्फूर्तिः प्रियासु स्थिताः तत्संसार
मसारमेव निखिलं बुध्वा बुधा बोधका लोकानुग्रहपेशलेन मनसा यत्नः समाधीयतां ३१ एतस्यार्थः भोगा मेघवि
तानमध्यविलसत्सौदामिनी चंचला आयुर्वायुविघट्टिताभ्रपटलीलीनांबुवद्भंगुरं लोला यौवनलालसा त
नुभृतामित्याकलय्य द्रुतं योगे धैर्यसमाधिसिद्धिसुलभे बुद्धिं विदध्वं बुधाः ३२ आयुः कल्लोललोलं कति
पयदिवसस्थायिनी यौवनश्रीरर्थाः संकल्पकल्पा घनसमयतडिद्विभ्रमा भोगपूराः कंठाश्लेषोपगूढं तदपि
च न चिरं यत्प्रियाभिः प्रणीतं ब्रह्मण्यासक्तचित्ता भवत भवभयांभोधिपारं तरीतुं ३३

कुरुध्वं ३२ आयुः कल्लोलस्तरंगस्तद्वल्लोलं चंचलं यौवनश्रीः कतिपयदिवसस्थायिनी अर्थाः द्रव्याणि संकल्पकल्पाः संक
ल्पो यथा क्षणभंगुरस्तद्वत् भोगपूराः भोगानां समुदायाः घनसमये तडिद्विद्युत्तद्वद्विभ्रमो विलासो येषां ते प्रियाभिः प्रणी
तेः कृते कंठाश्लेषः आलिंगनं तदपि चिरं चिरकालं न तेनातो बुधाः यूयं ब्रह्मणि आसक्तचित्ता भवत भवभयस्य भयानां अंबोधिः राम
समुद्रस्तस्य पारं तरीतुं गंतुं समर्थाः ३३

कृच्छ्रेणेति गर्भवासे अमेध्यं नरकं मध्ये कृच्छ्रेण कष्टेन भवद्भिः नियमिता तनुर्देहो यैस्तैः स्थीयते एवं बाल्ये यौवने कांताया वल्ल
भाया वियोगस्तद्दुःखस्य व्यतिरेकेण विषमं वियोगः वामाक्षीणां स्त्रीणां अवज्ञायां विहसितेनोपहसितेन वसतिर्भवति अतो
वृद्धभावोऽपि असाधुः असमीचीनः एवं रेरे मनुष्याः संसारे यदि स्वल्पमपि सुखमस्ति तर्हि वदंतु ३४ ३५ हे लोकाः
कुर्वंतु

कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते गर्भवासे कांताविश्लेषदुःखव्यतिकरविषमो यौवने चोपभोगः वा
माक्षीणामवज्ञाविहसितवसतिर्वृद्धभावोऽप्यसाधुः संसारे रे मनुष्याः वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किंचि
त् ३४ व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयंती रोगाश्च शत्रव इव प्रहरंति देहं आयुः परिस्रवति भिन्नघटादि
वांभो लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रं ३५ भोगा भंगुरवृत्तयो बहुविधास्तैरेव चायं भवस्तत्कस्येह
कृते परिभ्रमत हे लोकाः कृतं चेष्टितैः आशापाशशतोपशांतिविशदं चेतः समाधीयतां कामोत्पत्तिवशे

वहुधाः बहुप्रकाराः भोगाः भंगुरा वृत्तिर्वर्तनं येषां ते एवंभूताः संति तैर्भोगैरेव च अयं भवः संसारो भवति ततस्तस्मात्कारणात्
हे लोकाः कृते अथ च कस्मैः कृते यूयं भ्रमत इदानीमस्मद्वचः वचनं यदि श्रद्धेयं भक्तिर्भवेद्विश्वासितर्हि स्वधामनि स्वगृहे कामो
नामभिलाषाणामुत्पत्तिर्यस्मिन् वशीवृते मनः समाधीयतां कथंभूतं चेतः आशापाशस्य पाशास्तेषां शतानि तेषामुपशांतिः ३

[illegible]

[illegible]

वै॰ श॰ ८ पुरुषः यशायस्मिन्न्बोधे स्थितः सन् ब्रह्मा चेंद्रश्च आदिर्येषां तान्सकलान् देवान् तृणतुल्यान्मन्यते अयं चयस्य पापाते वैलो क

राज्यादयोपि विभवः समृद्धयः परिक्लोशवंति एवंभूतो बोधः ज्ञानस्य परिपाकः सएकएवपरमः उत्कृष्टः नित्यउदितः स्व

काशात्मकः तुं भ्रमन्ते [illegible] अन्यः भोगसाधोताहि नरबोधात् इतरे हातामधुरे भोगे रतिं प्रीतिं मा कृथाः मा कुरु ३१ सारम्यानग

रीति महान् सन् नृपतिः सामंतः सभीवर्तिनः [illegible] तेषां चक्रं तत्तत्समचक्रस्य पार्श्वे पार्श्वभागे साविदग्धा चतु

महें [illegible] विभवा कोलेला कारज्यादयः बोधः को

पि सएकएवपरमो नित्यादितो [illegible] भोगसाधोताहरामधुरे न दितरे भोगे रतिं मा कृथा ३२ अथ कालमहिमा

सारम्यानगरी महान्सन्नृपतिः सामंतचक्रंच ततत्पार्श्वे तस्य वशाविदग्धपरिषत्ताश्चंद्रविवाननाः उन्मत्तः सच

राजपुत्रनिवहस्ते बोदिनस्ताः कथाः सर्वं यस्य वशात्प्रगात्स्मृतिपदं कालायतस्मै नमः ३३ यत्रानेकः क्व

चिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र नैकोपि चांते इत्थं चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन् द्वावि

राः परि षत्ते नाना [illegible] विद्यानन्नाः सुवक्त्रयः सचउन्मत्ताश्च ते राजपुत्रा तेषां निवहः ते वेदिनः स्तुतिपाठकाः ताउन्मत्ताः कथाः ए

तत्सर्वं यस्य वशात्स्मृतिपदं गतं तस्मै कालाय नमः सर्वे गतं तस्मै ३३ यत्रानेकः [illegible] स्मिन् गृहे अनेके कोपि नास्ति तत्र कः रा॰ ८

चिदपि एकस्मिन् गृहे एकः तदनु बहवो भवंति तत्र अंते एकोपि नैव इत्थं इमौ रजनीदिवसौ द्वौ दोलयन् कालः

[illegible]

व॰ श॰ २ ते धां [illegible] प्रत्यहं पर्यंत [illegible] इदानीं [illegible] दिने दिने प्रति [illegible] १७

अत्र इयमासि केति [illegible] ४५ [illegible]

नु योगेन अर्थं निरर्थकं गतं

[illegible] इदानीं [illegible] दिवस

[illegible] ४५ [illegible]

[illegible]

[illegible] ४६

अवशिष्टं पंचाशद्वर्षं तस्मिन्नु बाल्येनार्धं द्वादशवर्षं [illegible] पंचविंशतिवर्षं अव

शिष्टं [illegible] व्याधिना [illegible] वियोगेन च दुःखेन [illegible] रा॰

[illegible] तेजोविजित्य [illegible] चले [illegible] सौख्यं कुतः नास्तीत्यर्थः ४६ २

णदी सा एव उन्नर्दिवसाः स एव इति मत्वा नेतव्याः प्राणिनः उद्यमिनः सुधा हृष्या धावंति तथैवंभूताः नियतप्रारब्धतः क्रियाभवंति 20

आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवितं व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते दृष्ट्वा जन्मजरावि
पत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ४० रात्रिः सैव पुनः स एव दिव
सो मत्वा बुधा जंतवो धावंत्युद्यमिनस्तथैव निभृतप्रारब्धतत्क्रियाः व्यापारैः पुनरुक्तभूतविषयैरित्थंवि
धेनामुना संसारेण कदर्थितावयमहो मोहान्न लज्जामहे ४१ न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत्संसारविच्छित्तये
स्वर्गद्वारकपाटपाटनपटुः धर्मोऽपि नोपार्जितः नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्नेऽपि नालिंगितं मातुः केवलमेव
यौवनवनच्छेदे कुठारा वयं ४२ नाभ्यस्ता भुवि वादिवृंददमनी विद्या विनीतोचिता खड्गाग्रैः करिकुंभपी
ठदलनैर्नाकं न नीतं यशः कांताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चंद्रोदये तारुण्यं गतमेव निष्फलमहो शून्या
लये दीपवत् ४३ विद्या नाधिगता कलंकरहिता वित्तं च नोपार्जितं शुश्रूषापि समाहितेन मनसा
पित्रोर्न संपादिता आलोलायतलोचना युवतयः स्वप्नेऽपि नालिंगिताः कालोऽयं परपिंडलोलुपतया का
केरिव प्रेरितः ४४

पुनरुक्तभूतैर्विषयैर्व्यापारैः एवंविधेन प्रकारेणामुना संसारेण कदर्थीकृताः कष्टीकृताः अहो इत्याश्चर्ये वयं क

[illegible] लोष्टे वा कुसुमशय्यायां वा दृष
१० दि वा तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृष्टेर्यस्य सः समदृशः दिवसाः कदा यास्यंति कथंभूतस्य
मम क्वचित् पुण्यारण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः उच्चैराक्रोशेन वदतः ४९ पाणिरेव पात्रं यस्य सः पा 21

अहौ वा हारे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृशो यांति दिवसाः मणौ वा लोष्टे वा कुसु
मशयने वा दृषदि वा क्वचित्पुण्यारण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः ४९ एकाकी निस्पृहः शांतः पाणिपा
त्रो दिगंबरः कदा शंभो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः ५० स्पष्टार्थः पाणिः पात्रयतां निसर्गशुचिना
भैक्षेण संतुष्यतां यत्र क्वापि निषीदतां बहुतृणं विश्वं मुहुः पश्यताम् अत्यागेपि तनोरखंडपर
मानंदावबोधस्पृशां मर्त्यः कोपि शिवप्रसादसुलभः संपत्स्यते योगिनां ५१ ॥ ॥

त्रं कुरु निसर्गेण स्वभावेन शुचिना तेन पाणिपात्रेण भैक्ष्यं कृत्वा तेन भैक्षेण संतुष्यतां संतुष्टो भव यत्र क्वापि स्थले
श्री निषीदतां अस्थिरं विश्वं बहुतृणवत् मुहुः पश्यतां तयोः शरीरस्य अत्यागेपि अत्यक्तेपि परमानंदावबोधस्पृशां ब्रह्मावबोधस् राम
स्पृशां मार्गः क्रियतां मे एवं कृते सति मर्त्यः मनुष्यः योगिनां शिवप्रसादेन सुलभः संपत्स्यते संपदं प्राप्नोति ५१ राम २

यथा नरस्तानावेवानुदधाति तथा ग्रथं ग्रासीत्तेषां कामे भोगे तु निरूपयुवा तरुणो भवति तेषां विनैर्दीनः दरिद्रः तेषामपि च
परिपूर्णविभवः यथा जरया जीर्णो रंगैः संसारान्ते मरणसमये यः प्राधानी यवनिकाय मस्य राजधानी पुरी विशति ५१ य
तीसन्यासी राजा च उभयोः संवादः तयोर्दोषपतीरौ नेषयति वदति त्वं राजा राज्याभिमानी वयं यतयः उपासितोगुरुः तस्य प्रज्ञावृद्धयः 22

जी४

५४

दाणं वा लोभ प्रभा तेषामपि प्रवाकामरसिकः तेषां विनैर्हीनः तेषामपि च संपूर्णविभवः जराजीर्णैरंगैर्नरइव व
लीभिरङ्कितततनुः नरस्संसारान्ते हि यातिधानी यवनिकां ५१ अथ यती नृपतिसंवादः त्वं राजा वयमप्युपा
सितगुरुः प्रज्ञाभिमानोन्नताः ख्यातस्त्वं विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वंति नः इत्थं मानधनातिदूरमुभ
योरप्यावयोरंतरः यद्यस्मासु पराङ्मुखोसि वयमप्येकांततो निस्पृहाः ५१ नमः श्रीरामानुजाय नमः रामय

ज्ञाताममभिमानेन उन्नताः पुनस्त्वं विभवैः संपद्भिः ख्यातः प्रसिद्धः नोस्माकं यशांसि कवयः कुशलाः दिक्षु प्रतन्वंति वि
स्तारयंति इत्थं अमुनाप्रकारेण आवयोः मानधने च मानधनेनतयोः अत्तस्त्वं तिदूरं यदि च धनान्नमस्मासु पराङ्मु
खोसि तर्हि वयमपि एकांततो निस्पृहाः न... अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि च गिरां वाणीनां इच्छेदं शः स्वामिनः त्वं शू
रः नः अस्माकं वादिनां दर्पं एवं ज्वरः तस्य शमनविधौ पाटवं अक्षयं त्वं अहो यावदर्थं धनाढ्याः सेवंते मामपि
मतिः बुद्धिः तस्या मलः अज्ञानं तस्य हतये नाशाय श्रोतुकामाः सेवंते अधुना मयि ते आस्था नेदं तत
र्हि मामपि तव नितरामास्था नास्ति हे राजन् एवमहमागतोस्मि वर्तमानः ५२ पुनरपि यति वदति वयमिह वल्कलैः परितु

८

अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि च गिरामीश्महे यावदर्थं शूरस्त्वं वादिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं पाटवं नः सेवंते त्वां
धनाढ्या मतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा मय्यप्यास्था न ते चेत्त्वयि मम नितरामेव राजन्ननास्था ५२
वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः स तु भवतु दरिद्रो यस्य
तृष्णा विशाला मनसि च परितुष्टे कोर्थवान्को दरिद्रः ५३

तुष्टाः त्वं दुकूलैः परितुष्टः परितोषः संतोषः सम एव निर्गतः विशेषो यस्मात् स निर्विशेषः एवंभूतो विशेषो ज्ञातः अ
तः इति निश्चयेन स च दरिद्रो भवति यस्य तृष्णा आशा विशाला महती भवति न इतरः अनंतरं मनसि च परितुष्टे स
ति कः अर्थवान् समर्थः को दरिद्रो न कोपि हि ५३ 23

ग फलमिति अशनाय भोजनाय फलमलं पूर्यतां पानाय स्वादु मधुरं तोयमलं अवनिपृष्ठे शयनमलं वल्कले च देहवाससी अ- 24
लं एवं सति भवति धनलवेन च अस्पद्वयोरणानां मधुपानेन भ्रान्तानि इन्द्रियाणि येषां दुर्जनानामपि नयमौद्धत्यमनुमन्तुं
द्वीकर्तुं न उत्सहे उत्साहो भवति ५४ वयं भिक्षां भिक्षामिक्षां अशीमही भक्षयामः आशा दिशा तदेव वासः वस्त्रं
वसीमही परिधानं कुर्मः महीपृष्ठे महीतले शयीमही शयनं करिष्यामः एवं सति ईश्वरैः समर्थैः किमस्माकं श

फलमलमशनाय स्वादु पानाय तोयं शयनमवनिपृष्ठे वाससी वल्कले च नवघनमधुपानभ्रान्तसर्वे-
न्द्रियाणामविनयमनुमन्तुं नोत्सहे दुर्जनानां ५४ अशीमही वयं भिक्षामाशावासो वसीमही शयीम-
हि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः ५५ न नटा न विटा न गायका न च सभ्येतरवादचुञ्चवः नृपमीक्षितुमत्र के व-
यं स्तनभारानमिता न योषितः ५६

योजनं ५५ हे नृप नव संसदि सभायां वयं के के पि न भवामः न नटाः न नर्तकाः न विटाः न वन्दिनः न गायकाः न च सभ्येभ्यः
इतरेभ्यः असभ्यः वादेषु चुञ्चवः दक्षाः धूर्ताः न च स्तनभारेण आनमिताः नम्राः योषितः स्त्रियः एते उक्तास्तेन वयं सभायां ग
[illegible]
न्यथा त्वत्कं इह हि अधुनाधीशः चतुर्दश भुवनानि भुञ्जते एवं सति [illegible] पुरस्वाम्ये [illegible]
रः कुतः स्यात् ५७ यस्यां क्षणमपि अभुक्तायां नृपशतैः भीतेन नृपं पृ[illegible] तावान्नृपाणां शतैः [illegible] नृपा-
णां शतानि यातानि गतानि एवं सति वसुधायाः भुवः लाभे इति भुजां कः बहुमानः अहङ्कारः एते राजानः 25

विपुलहृदयैर्धीरैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा इह हि भुवना-
न्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुञ्जते कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः ५७ अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न जातं नृ-
पशतैर्भुवस्तस्या लाभे क इव बहुमानः क्षितिभृतां तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशेऽपि पतयो विषादे कर्तव्ये
विदधति जडाः प्रत्युत मुदं ५८ परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहुधा प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशक-
लितं प्रसन्ने त्वय्यन्तः स्वयमुदितचिन्तामणिगणो विविक्तः संकल्पः किमभिलषितं पुष्यति न ते ५९ श्रीरामचन्द्रः

देशानि चित्रैः पूर्वं भुक्तं तस्य अंशस्यापि अवयवे पतयः सन्तः जडाः मूर्खाः कर्तव्ये विषादे अपि च मुदं दधति कुर्वन्ति एतदेवाश्च-
र्यं ५८ अथ मनः संबोधनं हे हृदय त्वं परेषां चेतांसि प्रतिदिवसं बहुधा बहुप्रकारेण आराध्य प्रसादं प्रसन्नतां नेतुं प्राप्तुं किं वि-
शसि प्रविशसि कथंभूतं प्रसादं क्लेशैः विपुलं क्लेशैर्निष्फलं उत त्वयि अन्तः प्रसन्ने स्वयं प्रसन्ना प्राप्ते सति तव विविक्तः शुद्धः
संकल्पः अभिमतं मनोगतं किं न पुष्यति हृद्गतं न प्राप्नोति कथंभूते त्वयि उदितः चिन्तामणिगुणो यस्मिन् तस्मिन् ५९ ॥

हे चेतः वृथा किं भ्रमसि क्वचन क्वचित् विश्राम्यतां न च भ्रमणेन प्रयोजनं नास्ति यद्यथा स्वयं भवति तत्तथा न अन्यथा अतः कारणा
त् अतीतं पूर्वं जातमपि न स्मरन् अपि च भव्यं भवितव्यं न संकल्पयन् अतर्कितान् अकल्पितान् आगमान् आगतान् भोगान् 26
इह अनुभव स्वयंप्रवृद्ध्या प्राप्तान् ६० हे चेतः एतस्मात् दायासकात् मन्वादिं इन्द्रियाणामर्थं द्विरम विरामं प्राप्नुहि श्रेयोर

परिभ्रमसि किं वृथा क्वचन चित्त विश्राम्यतां स्वयं भवति यद्यथा तत्तथा नान्यथा अतीतमपि न स्मरन्नपि च भावि
संकल्पयन्नतर्कितगमागमाननुभवस्व भोगानिह ६० एतस्माद्विरमेन्द्रियार्थगहनादायासकादाश्रयः
श्रेयोमार्गमशेषदुःखशमनव्यापारदक्षं क्षणात् स्वात्मीभावमुपैहि संत्यज निजां कल्लोललोलां गतिं
मा भूयो भज भङ्गुरां भवरतिं चेतः प्रसीदाधुना ६१

मार्गं श्रेयसं पुण्यतां मार्गमाश्रयमङ्गीकुरुष्व कथंभूतं मार्गं अशेषाणां दुःखानां शमने व्यापारे दक्षं एवं सति दारुणा
[illegible]
इति कृत्वा न त्वस्यां ... विद्युल्लतायां च तडिल्लेखासु श्रीषु च ज्वालाग्रेषु च पन्नगेषु च सरिद्वेगेषु च
लेव मादिषु चकोराप्रत्ययः सर्वे एते पदार्थाः चंचलाः अस्थायिनः दुःखदाश्च प्रत्ययः अनुभवोऽस्ति पुनः कः किं वृथा लक्ष्मा
दिविषयाश्च चलाद्यर्थः ६२ हे चेतः त्वमिमामस्थायिनीं रमां लक्ष्मीं आस्थया यत्नात् अनुभ्यासकृदेकवारं मा चिंत 27

मोहं मार्जय तामुपार्जय रतिं चन्द्रार्धचूडामणौ चेतः स्वर्गतरङ्गिणीतटभुवामासङ्गमङ्गीकुरु को वा वीचिषु
बुद्बुदेषु च तडिल्लेखासु च श्रीषु च ज्वालाग्रेषु च पन्नगेषु च सरिद्वेगेषु च प्रत्ययः ६२ चेतश्चिन्तय मा रमां सकृदिमा
मस्थायिनीमास्थया भूपालभ्रुकुटीकुटीविहरणव्यापारपण्याङ्गनां कन्थाकञ्चुकिताः प्रविश्य भवनद्वा
राणि वाराणसीरथ्यापंक्तिषु पाणिपात्रपतितां भिक्षामपेक्षामहे ६३

तत्रं कुरु कथंभूतां भूपालानां राज्ञां भ्रुकुटी कुटिला भृकुटी वक्रता तस्या व्यापारः चलनं तेषु पुरंपागना वेश्या समा यथा यत्र यत्र
राज्ञां भ्रुकुटी उद्देशः तत्र तत्र वेश्या नृत्यं करोति वेश्या यथा तं स्थापित ... अपि अतएव तस्याः अस्माकं अपेक्षा नास्ति तर्हि
किं कन्थाकंचुकिताः आच्छादिताः सन्तः वाराणसीरथ्यापंक्तिषु भवनद्वाराणि प्रविश्य पाणिपात्रे पतितां भिक्षामपे
क्षामहे ६२

म्रेऐप्रः गीतंगायनंसरसकवयमधुरंकोमलममिनवउपमाभिर्युक्तंकथितंकुर्वाणाः उभयपार्श्वयोर्दाक्षिणांसानुंदरास्त्रियः प्र 28
ह्वेचामरग्राहिणीनामंगनानांलीलयावलयानांकंकणानांरणितंप्राप्टितेहेचेतः यदिनचभवरसस्यास्वादनेलंपट
त्वंस्मृतिनहियततुर्कंप्रकारेणकुरुयदिस्पृहमलंतर्हिनेष्टेयास्तुमोधेदानास्तितर्हिनिर्विकल्पेसमाधौचित्तेकाग्रेसदे
सार्थीधृंवित्तप्रविष्टास्व ६४ ऋषिः कृत्नाकिंप्रयोजनंभवबंधान्मुक्तानभवेत ६५ भवेशांकरेभक्तिः हृदिस्थज्ञानमचम
मरणंचतयोर्भयेवंधुवंधोदिषुस्नेहोनैवनचमन्मथातजाताविकाराः भोगोदयः संसर्गदोषः तेनरहितः विज्ञेनिर्जे

म्रेऐगीतंसरसकवयः आर्द्रयोर्दाक्षिणात्याप्रस्त्रीलावलयरणितंचामरग्राहिणीनां यद्यस्पंदकुरुभवरमा
स्वादेनैवपरंत्वमेवचेतः कृतिकुरुनिर्विकल्पेसमाधौ ६४ ऋषिः क्रियः सकलकामदुघास्ततः किं न्यसेय
ह्रंद्विरभिविषिरतांततःकिं वैराग्रिताः प्रणयिनोविभवास्ततः किं कल्पस्थितस्ततनुभनस्ततनवस्ततः किं ६५
भक्तिर्भवेशरणजन्मभयंहृदिस्थं स्नेहोनबंधुषुचमन्मथजाविकाराः संसर्गदोषरहिताविजनावनान्तावैरा
ग्यमस्तिकिमतः परमार्थनीयं ६६ तस्मादनंतमजरंपरमविकासितत्त्वंचिंतयकिमेभिरसद्विकल्पैः यस्यानु
षंगिणइमेभुवनाधिपत्यभोगादयः कृपणलोकमताभवन्ति ६७

नैवनेस्थितिः एवंवैराग्यमस्तिचेत् तर्हिअतः परंउत्कृष्टं किमर्थनीयंप्रार्थनीयंवैराग्यात्परंभाग्यंनास्ति ६६ तस्मादेवेतः अनं
तंअंतोनास्तियस्य अजरंजरानास्तिपरम्उत्कृष्टं विकाशीप्रकाशमेतादृशंब्रह्मचिंतयएभिर्विकल्पैः अविद्यकल्पैः यस्यानु
[illegible]
सिपरंनुनन्विहृतिसुखंप्रपिप्राप्नोति तद्वृत्तजातु एकवारंकदाचिदपिनस्मरामि लवर्हितेनमनामास्ति तर्हिनिर्वृत्तिकेनप्रकारेण
प्राप्नोमि ६८ अथनित्यानित्यविचारः किंश्रुतिभिः स्मृतिभिः पुराणैः शास्त्रैर्महाविस्तारैः स्वर्गग्रामकुटी
नस्यानिवासः फलदैः कर्मक्रियाविभ्रमैर्विलासैश्च किंप्रयोजनं नकिंचित किंतु आत्मध्यानः आनंदस्यपदस्थानंद

पातालमाविशसियासिनभोविलंघ्य दिङ्मंडलंभ्रमसिमानसचापलेन भ्रांत्यापिजातुविमलंकथमात्मनीनं 29
नब्रह्मसंस्मरसिनिर्वृत्तिमेषियेन ६८ किंवेदैःस्मृतिभिः पुराणपठनैः शास्त्रैर्महाविस्तरैः स्वर्गग्राम
कुटीनिवासफलदैः कर्मक्रियाविभ्रमैः मुक्त्वैकंभवदुःखभाररचनाविध्वंसकालानलं स्वात्मानंदप
दप्रवेशकलनं शेषावणिग्वृत्तयः ६९ गात्रंसंकुचितंगतिर्विगलिताभ्रष्टाचदंतावलिः दृ
ष्टिर्नश्यतिवर्धतेबधिरतावक्त्रंचलालायते वाक्यंनाद्रियतेचबांधवजनोभार्यानशुश्रूषतेहा
कष्टंपुरुषस्यजीर्णवयसः पुत्रोऽप्यमित्रायते ७० वर्णंसितंशिरसिवीक्ष्यशिरोरुहाणांस्थानंजरापरि
भवस्यतदेवपुंसां आरोपितास्थिशकलंपरिहृत्ययांति चांडालकूपमिवदूरतरंतरुण्यः ७१ ॥ ॥

दलस्मिन्प्रवेशः तस्यकलनंज्ञानंभवस्संसारस्यदुःखानितेषांभारः समुदायः तस्यरचनायाविध्वंसकालानलं प्रलय
ग्निज्ञानंविनाशेषाणिउर्वरितानिवणिजोवर्तनानिउद्यमास्तैः कृत्यं किं ६९ ६९ ७० वर्णसितमिति शिरोरुहाणांकेशानां
वर्णंसितंशुभ्रंतदेवपुंसांजरयापराभवस्यस्थानंप्रहारदृश्यपुरुषंत्यक्त्वालोकावीहताः तरुण्यः दूरतरंयान्ति गच्छंतिकामिव

यावदिति यावदिदं शरीरमरुजं रोगरहितं स्वस्थं च यावज्जरा दूरतोस्ति यावदिंद्रियाणां शक्तिः प्रतिहता न गता यावत्
क्षय आयुषः ह्रासो न हि तावदेव एतस्मिन्नेव वपुषि विदुषा ज्ञानवता आत्मनः स्वस्य श्रेयसि कल्याणे मोक्षे प्रयत्नः कार्यः
पश्चान्न यत्नसिद्धिः अत्र दृष्टांतः यथा भवने गृहे संदीप्ते अग्निना दह्यमाने सति तस्मिन्काले कूपस्य खननं प्रति
उद्यमः प्रयत्नः कृत्या ७२ अस्मिन्कतिपयनिमेषायुषि जने स्वल्पायुषि जने कुर्मः किं नु वयं तत्तन्न विद्मः न जानीमः

यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो यावच्चेंद्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः
आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान् संदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः
७२ तपस्यंतः संतः किमधिनिवसामः सुरनदीं गुणोदारान्दारानुत परिचरामः सविनयम् पि
बामः शास्त्रौघानुत विविधकाव्यामृतरसान्न विद्मः किं कुर्मः कतिपयनिमेषायुषि जने ७३

कथं संतः तपस्यंतः तपश्चर्यां कुर्वंतः नहि तपः आचरणीयं किं च सुरनदीं गंगां प्रति निवसामः तत्तीरे निवासं कु
र्मः किमुत गुणैः उदारान् दारान् युवतीर्विनयेन सह परिचरामः परिचर्यां कुर्मः उत शास्त्रौघान् पिबामः उत अ राम
मृतरसान् काव्यामृतरसान् पिबामः इति एकं निश्चयात्मकं न जानीमः कस्मिन् सति आयुषि अल्पे सति ७३ २४
[illegible]
हि अमी क्षितिभुजः राजानो दुःखेन आराधितुं शक्याः तथा च तुरगः अश्वः तद्वच्चंचलः तद्वच्चित्तं येषां ते अस्य च कार्यमह
देहं जीवितमपि सकलं मृत्युः हरति एवं सति हे सखे अस्मिन् जगति लोके विदुषः ज्ञातुः तपसः अन्यत्र श्रेयः कल्याणं ना

दुराराध्याः स्वामी तुरगचलचित्ताः क्षितिभृतो वयं च स्थूलेच्छाः सुमहति च बद्धा मनसः जरा देहं मृत्युर्हरति दयितं जी
वितमिदं सखे नान्यच्छ्रेयो जगति विदुषामन्यत्र तपसः ७४ रम्याश्चंद्रमरीचयस्तृणवती रम्या वनांतस्थली र
म्यं साधुसमागमागतसुखं काव्येषु रम्याः कथाः कोपोपाहितबाष्पबिंदुतरलं रम्यं प्रियायाः मुखम् सर्वं र
म्यमनित्यतामुपगते चित्ते न किंचित्पुनः ७५ रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्रव्यं न गेयादिकं किं वा प्राणस
मासमागमसुखं नैवाधिकप्रीतये किंतु भ्रांतपतंगपक्षपवनव्यालोलदीपांकुरच्छायाचंचलमाकलय्य स [illegible] ४१

ति ७४ ७५ रम्यं हर्म्यतलं गृहं वसति येषां किं तत्प्रियं न अस्ति अपितु अस्ति अयं गेयं गानादिकं प्राणेन समाः प्रियास्तासां समागमः
सुखं न प्रीतये नैव किंतु भ्रांतस्य भ्रांतस्य पतंगस्य पक्षयोः पवनेन व्यालोला चंचला दीपांकुरच्छाया वत् चेचलमाकल
य्य ज्ञात्वा संतः महांतः वनं प्रतिगताः ७६

देशान्तरं संसारं संसारं मिथ्यादिकमिदं त्रिभुवनं विचिन्तयतां अस्माकं समाहृत नयनगतः अथ यात्रामार्गेण नर्मदातटे गताः सकलयत्नः अयं विषयैकरसिकाः गोगाढः ॥ ७६ ॥ गूढस्य अभिमानो यस्य एवंभूतः सन् दीनवस्त्र मनस्त्रतः करुणामेव क्रियताः गजस्य संयमः नियमः स एव आलानं गजबंधनस्य लीलां विधत्ते दधाति ॥ ७७ ॥ मनोरथास्य हृदये जीर्णा एव तारु
यौवनं यात्ते गते हन्त इति खेदे गुणानु ज्ञाने हि तेषु गुणज्ञास्ते विना अंगेषु कर्मगुणगणाश्च बंध्यत्वं निष्फलतां याताः

अथ शिवार्चनपद्धतिः आलोक्य संसारं त्रिभुवनमिदं चिन्तयतां नाना तत्तादृक् नैवास्माकं नयनपदवीं श्रोत्रमार्गं गतो वा योऽयं धत्ते विषयकरिणी गाढगूढाभिमानः क्षीबस्यान्तःकरणकरिणः संयमालानलीलां ॥ ७७ ॥
जीर्णा एव मनोरथाश्च हृदये यातं च तद्यौवनं हन्ताङ्गेषु गुणाश्च वन्ध्यफलतां याता गुणज्ञैर्विना किं
युक्तं सहसाभ्युपैति बलवान् कालः कृतान्तोऽक्षमी ह्या ज्ञातं मदनान्तकाङ्घ्रियुगलं मुक्त्वास्ति नान्या गतिः
॥ ७८ ॥ मदेत्थं रेवाजगन्नाम मध्येऽसौ ज्ञानादिने वाजग दृष्टरात्रमिनि नव लगते मम प्रतिरक्षितं यथा विभक्तिलतरोऽङ्ग

पति

याः कृतः अन्तो येन सः कृतान्तः अक्षमी नास्ति एव कालः बलवान् बलाढ्यः सहसा अकस्मात् अभ्युपैति आगच्छ
ति एवं सति किं युक्तं मदनान्तकस्य शिवस्य अंघ्रियुगलं ध्येयं न तु ध्यानेन विना मुक्तिः तत्र अन्या गतिर्मे गतिः ॥ ७८ ॥
स्फुरत्स्फारज्योत्स्नाधवलिततले क्वापि पुलिने सुखासीनाः शान्तध्वनिषु रजनीषु द्युसरितः गंगायाः पुलिने तटे शान्तध्वनिषु रजनीषु वयं भवभो
आसीनः उपविष्टाः सन्तः शिव शिव शिवेत्युच्चैर्वचो वचनं येषां ते एवं कदा कस्मिन् काले यास्यामः कथंभूता वयं भवस्य
भोगः फणाः तया उद्विग्नाः भीताः अन्तर्गतो बाष्पः रुदनं तेन आकुलाः व्याकुला दृष्टिर्येषां ते ॥ ८ ॥ वितीर्णे गते सर्वस्वे द्रव्ये

गी

स्फुरत्स्फारज्योत्स्नाधवलिततले क्वापि पुलिने सुखासीनाः शान्तध्वनिषु रजनीषु द्युसरितः भवाभोगोद्विग्नाः
शिव[illegible] शिवेत्युच्चवचसः कदा यास्यामोऽन्तर्गतबहुलबाष्पाकुलदृशः ॥ ८ ॥ वितीर्णे सर्वस्वे तरुणकरु
णापूर्णहृदयाः स्मरन्तः संसारे विरसपरिणामां विधिगतिं कदा पुण्यारण्ये परिणतशरच्चन्द्रकिरणास्त्रि
यामा नेष्यामो हरचरणचित्तैकशरणाः ॥ ८१ ॥

सति वयं संसारं स्मरन्तः स्मृतिकामाः कदा कस्मिन् काले पुण्यारण्ये हरचरणाः चित्ते एकं शरणं एवंभूताः त्रियामाः निशीने
ष्यामः अतिक्रमिष्यामः कथंभूताः वयं तरुणकरुणा दृढा करुणा तया परिपूर्णा हृदयाः कथंभूतं संसारं विरसस्य नीरसपरि
णामस्य परिपाकस्य तस्य अवधिं मर्यादां सततं विरसतां प्राप्तं कथंभूता त्रियामाः परिणतशरच्चन्द्रकिरणाः ॥ ८१ ॥ ग

34

वै॰श॰ कदा कस्मिन्काले वाराणस्याममरतटिन्या गंगायास्तीरे रोधसि तीरे वसन् कौपीनं वसानः कौपीनमात्रवस्त्रः शिरसि
१६ अंजलिपुटं नमस्कारं विदधानः धृतवान् अयेति कोमलामंत्रणे गौरीनाथ त्रिपुरहर शंभो त्रिनयन इत्यादिना मनिर्देशे
न संबोधनं कृत्वा प्रसीद प्रसन्नो भव इति क्रोशन् उच्चैराक्रोशन् निमिषमिव दिवसान्नेष्यामः अतिक्रमिष्यामः ८१

कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वसन् वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोंजलिपुटं अयि गौरीनाथ
त्रिपुरहर शंभो त्रिनयन प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ८१ स्नात्वा गांगैः पयोभिः
शुचिकुसुमफलैरर्चयित्वा विभो त्वां ध्याये ध्यानं निवेश्य क्षितिधरकुहरग्रावपर्यंकमूले आत्मा
रामः फलाशी गुरुवचनरतस्त्वत्प्रसादात्स्मरारे दुःखं मोक्ष्ये कदाहं समकरनिकरे पुंसि सेवासमुत्थं ८२
हैं

तेने

गांगैः पयोभिः स्नानं कृत्वा हे विभो शुचिकुसुमफलैः त्वामर्चयित्वा पूज्य ध्येये त्वयि ध्यानं मनसश्चित्तं निवेश्य स्थापयित्वा क्षितिध
रः पर्वतः तस्य कुहरे विले ग्रावपाषाणशय्यानिषण्णः आसीनः सन् आत्मन्येव आत्मारामो यस्य सः फलान्यश्ना

35

005610

36

वै॰ श॰ २० महीशय्यांमेवशय्याभुजलतामेवविपुलंभुजमुपधानमुपबर्हणं आकाशंचवितानमयमनुकूलः अनिलश्चव
नंचंद्रः स्फुरद्दीपः विरतिः विरक्तिः सैववनिता स्त्री तस्याः संगेमुदितः एवंभूतोमुनिः शांतः सन्सुखंशेतेनिःशंक
मेति कइवअतनुभूतिःअतनुभवः नृपइव ९४ शतखंडजर्जरतरं कौपीनं पुनः कथं कापितादृशीकौपीनवानि
रपेक्षंचपरद्वयाशनमेत्यंतदेवाशनं तदेवनेत्रिंशंतं स्मशानेवने निद्रा स्यात्तेमेरणस्वच्छयानिरंकुशंअथवा

महीशय्याशय्याविपुलमुपधानंभुजलता वितानंचाकाशंव्यजनमनुकूलोयमनिलः स्फुरद्दीपश्चंद्रो २१
विरतिवनितासंगमुदितः सुखंशांतःशेतेमुनिरतनुभूतिर्नृपइव ९४ अथचअवधूतचर्या कौपीनंशत
खंडजर्जरतरंकंथापुनस्तादृशी नैश्चिंत्यंनिरपेक्षभैक्ष्यमशनंनिद्रास्मशानेवने स्वातंत्र्येणनिरंकु
शंविहरणंस्वांतंप्रशांतंसदा स्थैर्यंयोगमहोत्सवेपिचयदि त्रैलोक्यराज्येनकिं ९५ भूःपर्यंकोनिज
भुजलताकंदुकंखंवितानं दीपश्चंद्रोरतिरतिवनितालब्धसंगप्रमोदः दिक्कांताभिःपवनचमरैर्वी
ज्यमानःसमंताद्भिक्षुःशेतेनृपइवभुवित्यक्तसर्वस्पृहोपि ९६

णंमाणंविहरणंस्वातंत्र्येणस्वांतंमनःप्रशांतंयोगमहोत्सवेपिस्थैर्यंएवंयस्यैवैराग्यंतस्यामधीनस्यत्रैलोक्यराज्येनकिं राम॰
९६ इतिश्रीभर्तृहरिविरचितंसटीकंवैराग्यशतकंसमाप्तम् संवत् १८ ९९ मार्गशीर्षशु ७ गुरुवासरेशुभम् २२

37

38

५२०

शिव स्तव।